

ΑΡΙΣΤΟΒΟΥΛΟΥ Ι. ΜΑΝΕΣΗ
ΚΑΘΗΓΗΤΗ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟΥ

ΚΑΙ

ΑΝΤΩΝΗ Ν. ΜΑΝΙΤΑΚΗ
Δ.Ν., ΕΠΙΜΕΛΗΤΗ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟΥ

**Η ΕΦΑΡΜΟΓΗ ΤΗΣ ΑΡΧΗΣ ΤΗΣ ΙΣΟΤΗΤΑΣ ΚΑΙ ΤΟ ΑΣΥΜΒΙΒΑΣΤΟ
ΑΣΚΗΣΕΩΣ ΔΙΚΗΓΟΡΙΑΣ ΑΠΟ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΟΥΣ ΒΟΗΘΟΥΣ**

(ΓΝΩΜΟΔΟΤΗΣΗ)

Ἀνάτυπο ἀπὸ τὸ περιοδικὸ

Ἀρμενόπουλος

Ἔτος 32ο τεύχος 8-9

ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗ
1978

Η ΕΦΑΡΜΟΓΗ ΤΗΣ ΑΡΧΗΣ ΤΗΣ ΙΣΟΤΗΤΑΣ ΚΑΙ ΤΟ ΑΣΥΜΒΙΒΑΣΤΟ ΑΣΚΗΣΕΩΣ ΔΙΚΗΓΟΡΙΑΣ ΑΠΟ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΟΥΣ ΒΟΗΘΟΥΣ

(Γ Ν Ω Μ Ο Δ Ο Τ Η Σ Η)

Ἀριστόβουλου Ι. Μάνεση
Καθηγητῆ Πανεπιστημίου

καὶ Ἀντώνη Ν. Μανιτάκη,
Δ.Ν., Ἐπιμελητῆ Πανεπιστημίου

Ἐ ρ ω τ ᾶ τ α ι

Ἐὰν ἡ διάταξη τοῦ ἀρθροῦ 21 τοῦ ν. 723/1977 περὶ ἀντικαταστάσεως διατάξεων τινων τοῦ ν.δ. 3026/1954 περὶ τοῦ Κώδικος τῶν Δικηγόρων (ΦΕΚ Α' 300) εἶναι σύμφωνη μὲ τὴν ἀρχὴ τῆς ἰσότητος ἐνώπιον τοῦ νόμου, ὅπως κατοχυρώνεται ἀπὸ τὸ ἀρθρο 4 § 1 τοῦ Συντάγματος.

Ἀ π ἄ ν τ η σ η

1. Μὲ τὸ ἀρθρο 21 τοῦ ν. 723/1977 προστέθηκε στὸ τέλος τῆς § 3 τοῦ ν.δ. 3026/1954 ἐδάφιο, σύμφωνα μὲ τὸ ὁποῖο οἱ ἑμμισθοὶ βοηθοὶ καὶ ἐπιμελητὲς τῆς Νομικῆς Σχολῆς τοῦ Πανεπιστημίου Θράκης δὲν μποροῦν νὰ παρίστανται οὔτε νὰ ἐνεργοῦν διαδικαστικὰς πράξεις «ἐνώπιον τῶν δικαστηρίων τῆς περιφερείας τοῦ Δικηγορικοῦ Συλλόγου Ροδόπης, πλὴν μόνον ἐνώπιον τοῦ Ἐφετερίου Θράκης» καὶ ἐφόσον ἔχουν τὰ πρὸς τοῦτο προσόντα. Πρακτικὴ συνέπεια τῆς διατάξεως αὐτῆς εἶναι, ὅτι δικηγόροι μέλη τοῦ Δικηγορικοῦ Συλλόγου Ροδόπης, ἐφ' ὅσον κατέχουν καὶ γιὰ ὅσο χρόνο κατέχουν θέση βοηθοῦ ἢ ἐπιμελητῆ στῇ Νομικῇ Σχολῇ τοῦ Πανεπιστημίου Θράκης, τελοῦν κατ' οὐσίαν σὲ ἀναστολὴ ἀσκήσεως τοῦ δικηγορικοῦ ἐπαγγέλματος, δεδομένου ὅτι οἱ περισσότεροι ἀπ' αὐτοὺς εἶναι νέοι δικηγόροι καὶ δὲν ἔχουν τὴν κατὰ νόμον δυνατότητα παραστάσεως ἐνώπιον τοῦ Ἐφετερίου.

Εἶναι προφανές ὅτι ἡ προαναφερόμενη διάταξη, ἔστω καὶ ἂν δὲν τὸ ὁμολογεῖ, θεωρεῖ τὸ λειτουργημα τοῦ βοηθοῦ καὶ ἐπιμελητῆ στὸ Πανεπιστήμιο - μὲ ἄλλες λέξεις τὴν παροχὴ ὑπηρεσιῶν γιὰ ταχὺ χρονικὸ διάστημα, ὅσο διαρκεῖ ὁ διορισμὸς ἐπὶ θητεία - ἀσυμβίβαστο μὲ τὴν ἀσκηση δικηγορίας. Περιορίζει ὁμῶς τὸ ἀσυμβίβαστο αὐτὸ ἀποκλειστικὰ καὶ μόνον

στοὺς βοηθοὺς ἢ ἐπιμελητὲς ποὺ ὑπηρετοῦν στῇ Νομικῇ Σχολῇ Κομοτηνῆς.

Τὸ ἐρώτημα ἐπομένως ποὺ τίθεται εἶναι, ἐὰν ἡ εἰδικὴ αὐτὴ δυσμενὴς μεταχείρισίς τους, σὲ σχέση μὲ τοὺς βοηθοὺς καὶ ἐπιμελητὲς ἄλλων ὁμοειδῶν Σχολῶν ἄλλων Πανεπιστημίων, ἐναρμονίζεται μὲ τὴ συνταγματικὴ ἀρχὴ τῆς ἰσότητος, ὅπως αὐτὴ καθιερώνεται ἀπὸ τὸ ἀρθρο 4 § 1 τοῦ ἰσχύοντος Συντάγματος (ἀρθρο 3 τοῦ Σ. 1864/1911/1952) καὶ ὅπως ἐφαρμόζεται πάγια ἀπὸ τὰ ἐλληνικὰ δικαστήρια. (Γιὰ τὴν ἐφαρμογὴ τῆς συνταγματικῆς ἀρχῆς τῆς ἰσότητος βλ. Ἀλ. Σδῶλου - Γ. Βλάχου, Τὸ Σύνταγμα τῆς Ἑλλάδος, τ. Α', 1954, σ. 177 ἐπ., Χρ. Σγουρίτσα, Συνταγματικὸν Δίκαιον, τ. Β', τεύχος β', 1966, σ. 181 ἐπ., Κ. Γεωργοπούλου, Ἑλληνικὸν Συνταγματικὸν Δίκαιον, τεύχος Γ', 1970, σ. 195 ἐπ. Βλ. ἐπίσης Ἀρ. Μάνεση, Ἡ συνταγματικὴ ἀρχὴ τῆς ἰσότητος καὶ ἡ ἐφαρμογὴ αὐτῆς ὑπὸ τῶν δικαστηρίων, ΕΕΝ 25.444 ἐπ., Μιχ. Στασινοπούλου, Ὁ ἐλεγχος τῆς ἰσότητος ὑπὸ τοῦ Συμβουλίου Ἐπικρατείας, σέ: Νομικαὶ Μελέται, 1972, σ. 145-156, Α. Τάχου, Διοικητικὸν Οἰκονομικὸν Δίκαιον, 1976, σ. 134 ἐπ.).

2. Ἡ νομολογία, ἀπὸ τὸν μεσοπόλεμο ἤδη, μὲ πρωτοπόρο τὸν Ἀρειο Πάγο (βλ. ΑΠ 31/1936, Θ ΜΖ' σ. 500, ΑΠ 122/1937, ΕΕΝ Δ' (1937) σ. 532, ΑΠ 111/1941, Θ ΝΒ', σ. 374) τὸν ὁποῖο ἀκολούθησε ἀργότερα τὸ Συμβούλιο τῆς Ἐπικρατείας (ΣτΕ 2175/1947, Θ ΝΘ' σ. 97 καὶ ΣτΕ 125/1948, Θ ΝΘ' σ. 265, ΣτΕ 321/1948, Θ ΝΘ' σ. 299), δέχεται ὅτι ἡ ἀρχὴ τῆς ἰσότητος, ὅπως κατοχυρώνεται στὸ Σύνταγμα, ἀποτελεῖ καὶ νόνα δικαίου αὐξημένης τυπικῆς ἰσχύος (ΑΠ 358/69, ΕΕΝ 36.710, ΝοΒ 17.1198, ΑΠ 126/65, ΕΕΝ 32.743, ΝοΒ 13.951), ὁποῖος δεσμεύει ὅλα τὰ συντεταγμένα ὅργανα τοῦ κράτους, τόσο αὐτὰ ποὺ καλοῦνται νὰ ἐφαρμόσουν τὸν νόμον

- διοίκηση και δικαστήρια - όσο κι εκείνα που είναι ταχμένα από το Σύνταγμα να θεσπίζουν νόμους ή ισότιμες νομοθετικές πράξεις (βλ. ΑΠ 111/1967, ΕΕΝ 34.504, ΝοΒ 15.798, ΑΠ 683/1969, ΕΕΝ 37.253, ΝοΒ 18.555, ΑΠ 274/1971, ΕΕΝ 38.487, ΝοΒ 19.863 και ΣτΕ 275/1967, ΝοΒ 15.699, ΣτΕ 3217/1977, ΤοΣ 3, 1977, σ. 459). Έτσι ξεπεράστηκε ή άποψη που επικρατούσε παλαιότερα, σύμφωνα με την οποία η συνταγματική διάταξη για την ισότητα δέσμευε μόνο την εκτελεστική εξουσία, όχι όμως και τη νομοθετική, για την οποία αποτελούσε απλή κατευθυντήρια διάταξη ή πολιτική υπόδειξη, και συνεπώς η εφαρμογή της δεν μπορούσε να αποτελέσει αντικείμενο δικαστικού ελέγχου (βλ. σχετικά Φ. Βεγλερή, Το πρόβλημα της παραβάσεως της ισότητας εκ παραλείψεως του νομοθέτου, σε Παρατηρήσεις επί της νομολογίας περί το δημόσιον δίκαιον, 1955, σ. 108 έπ. και Δ. Άποστολίδου, Η έννοια της συνταγματικής ισότητας εις το εργατικόν δίκαιον, ΕΕΔ 3, 1944, σ. 227 έπ.).

Σήμερα γίνεται γενικά θεκτό ότι το Σύνταγμα καθιερώνει όχι απλώς την ισότητα των πολιτών άπέναντι στο νόμο, την ίση δηλαδή για όλους εφαρμογή του νόμου, αλλά και την ισότητα του νόμου άπέναντι στους πολίτες, δηλαδή την ίση νομοθετική ρύθμιση (βλ. Άλ. Σδώλου - Γ. Βλάχου, ό.π., σ. 187 και Άρ. Μάνεση, ό.π., σ. 445-446). Ο νομοθέτης όφείλει δηλαδή, κατά το Σύνταγμα, να ρυθμίζει με ίσο τρόπο, υπάγοντας σε γενικούς και άπρόσωπους κανόνες, τις όμοιες καταστάσεις, σχέσεις ή κατηγορίες προσώπων (βλ. ΑΠ 310/1973, ΝοΒ 21.1153, ΑΠ 484/1975, ΝοΒ 23.932, ΑΠ 657/1975, ΝοΒ 23.1085, επίσης Εφαθ 1292/1975 ΝοΒ 25.1200) και να εξασφαλίζει ίση μεταχείριση σ' όλους όσους βρίσκονται στην ίδια κατάσταση (ΣτΕ 2102/1967, ΝοΒ 16.325). Τί σημαίνει όμως «ίση ρύθμιση»;

3. Νομολογία και επιστήμη, τόσο στην Ελλάδα όσο και άλλου, υπογράμμιζαν άνέκαθεν ότι ίση ρύθμιση σημαίνει όμοια μεταχείριση των όμοιων και άνόμοια (άναλογική) μεταχείριση των άνομοιων (βλ. Σδώλου - Βλάχου, ό.π. σ. 194 έπ., Μάνεση, ό.π. σ. 446, επίσης Γ. Βλάχου, Κοινωνιολογία των δικαιωμάτων του άνθρώπου, 1976, σ. 86 έπ. Άπό την πλούσια ξένη βιβλιογραφία βλ. άντι άλλων τις μελέτες πάνω σε διάφορα έθνικά δίκαια που δημοσιεύτηκαν στο συλλογικό έργο του Centre de Philosophie du Droit του Πανεπιστημίου των Βρυξελλών με τον τίτλο «L'Egalité», τ. I, 1971, και IV, 1975, καθώς και Travaux de l'Association Henri Capitant, με θέμα την ισότητα και τις διακρίσεις, τ. XIV, Paris, 1965). Η συνταγματικά κατοχυρωμένη ισότητα του νόμου νοείται

έπομένως ως ισότητα άναλογική. Άρα αυτή παραβιάζεται τόσο στην περίπτωση που ούσιωδώς όμοιες σχέσεις ή καταστάσεις γίνονται άντικείμενο διαφορετικής ή άνισης ρύθμισης, όσο και στην περίπτωση που ούσιαστικά διάφορες, άνόμοιες ή άνισες καταστάσεις υπάγονται στην ίδια ρύθμιση (βλ. και ΣτΕ 3160/76, ΕΔΔ, 1977, σ. 68). Η νομική ισότητα αποκλείει λοιπόν, κατ' άρχήν, την ισοπεδωτική (ή μαθηματική, όπως άλλιώς λέγεται) ισότητα και επιδάλλει τη διαφοροποιητική ή άναλογική νομοθετική μεταχείριση ούσιωδώς άνομοιων καταστάσεων ή σχέσεων. Η υποχρέωση διαφοροποιημένης νομοθετικής ρυθμίσεως υλοποιείται με τη ρύθμιση κατά κατηγορίες προσώπων, πραγμάτων ή υποθέσεων βάσει των ειδικών συνθηκών που συντρέχουν σε κάθε περίπτωση και τελεί σε συνάφεια με τη φύση της ρυθμιζόμενης σχέσης (βλ. ΑΠ 111/1967, ΕΕΝ 34.504, ΝοΒ 15.798, ΑΠ 719/1970, ΕΕΝ 38.173, ΝοΒ 19.304, ΑΠ 275/1971, ΕΕΝ 38.489, ΝοΒ 19.865, ΑΠ 894/1975, ΤοΣ 2, 1976, σ. 362, ΑΠ 1306/1976, ΝοΒ 25.918 και ΣτΕ 1964/1967, ΝοΒ 16.1223, 2786/1967, ΝοΒ 16.311, 564, 565/1972, ΝοΒ 20.830, ΣτΕ 212, 213/1972 ΝοΒ 20.825). Η δε σχετική ρύθμιση ένεργείται μόνο σε άναφορά πρός τις σχέσεις που δημιουργούνται στο έσωτερικό μιας όμοιογενούς κοινωνικής ομάδας ή ένός συγκεκριμένου κοινωνικού συνόλου (πρβλ. ΣτΕ 2253/76, ΤοΣ 2, 1976, σ. 682). Η νομολογία στερεότυπα έπαναλαμβάνει ότι ή ισότητα άπέναντι στο νόμο άποτελεί κανόνα, ό όποιος δέν αποκλείει «την διά κανόνων δικαίου ρύθμισιν των καθ' έκαστον άντικειμένων καθ' ώρισμένης κατηγορίας υποθέσεων και προσώπων, υπό τας αúτας περιστάσεις τελούντων, άναλόγως των δι' έκάστην κατηγορίαν παρουσιαζόμενων έκάστοτε κοινωνικών, οικονομικών ή τοπικών συνθηκών, υπό την προϋπόθεσιν ότι ή τιαύτη διαφοροποίησης έν τη νομοθετική μεταχείρισει γίνεται κατά τρόπον μη αúθαίρετον και [μή] δημιουργούντα άδικαιολογήτους διακρίσεις» (ΑΠ 1306/1976, ΝοΒ 25.918).

Άξίζει στο σημείο αυτό να υπομνησθεί σχηματικά ή νομολογιακή εξέλιξη σε ό,τι αφορά την έρμηνεία και εφαρμογή της άρχής της ισότητας.

Άρχικά, ή συνταγματική άρχή της ισότητας ένώπιον του νόμου νοείται, όπως σημειώθηκε ήδη, αποκλειστικά σαν ίση εφαρμογή του νόμου. Άργότερα, ή ίδια άρχή θεωρείται ότι περιλαμβάνει και την ισότητα του νόμου άπέναντι στους πολίτες ή την ισότητα μεσα στο νόμο, όπως συχνά λέγεται. Η τελευταία αυτή έρμηνευτική κατεύθυνση μορφοποιείται τελικά με τους ακόλουθους νομολογιακούς κανόνες: Η άρχή της ισότητας: α) επιδάλλει την ειδική ρύθμιση ειδικών καταστάσεων, έπομένως υπο-

νοει και συνεπάγεται τις νομοθετικές διαφοροποιήσεις, β) αποκλείει τις νομοθετικές εξαιρέσεις ή διακρίσεις, τις οποίες ανήχεται μόνο κατά το μέτρο που δικαιολογούνται από λόγους γενικότερου συμφέροντος.

4. Πιο συγκεκριμένα: Οι δύο αυτές έρμηνευτικές συντεταγμένες αναλύονται ως εξής:

α) Η διαφοροποιητική ή αναλογική ισοτήτα. Η επιλογή των κριτηρίων για τις διαφοροποιήσεις και η υπαγωγή μιας συγκεκριμένης κατηγορίας προσώπων ή πραγμάτων υπό ένια ή ρύθμιση ανήκει στις αρμοδιότητες του νομοθέτη, ο οποίος ενεργεί γι' αυτό το σκοπό με διακριτική ευχέρεια. Η εκτίμηση όμως του νομοθέτη, όσο εύρεται κι αν είναι κατά τη ρύθμιση όμοιων ή άνομοιων καταστάσεων, υπόκειται τελικά στο μέτρο της αναλογικής ρυθμίσεως και, για να μη καταλήγει σε έντελως αυθαίρετες ή άδικαιολόγητες μεταχειρίσεις που προφανώς υπερβαίνουν τα άκρατα όρια της διακριτικής ευχέρειας της νομοθετικής εξουσίας, θα πρέπει να ακολουθεί όρισμένους κανόνες. Έτσι ο δικαστής, κάθε φορά που καλείται να κρίνει την εφαρμογή της ισότητας του νόμου απέναντι των πολιτών, αξιώνει ή διαφορετική ρύθμιση να βασίζεται σε αντικειμενικά κριτήρια, να γίνεται δηλαδή κατά τρόπο άπρόσωπο και γενικό, να μη εισάγει άδικαιολόγητες διακρίσεις και να μη δημιουργεί προνομιακές καταστάσεις που έρχονται σε σύγκρουση με το «περί δικαίου αίσημα» των πολιτών (βλ. ΑΠ 778/1971, ΝοΒ 20.485, ΑΠ 197/1972, ΝοΒ 20.893, ΑΠ 129/1967 ΕΕΝ 34.517, ΝοΒ 15.812 και ΣτΕ 1772/1964, ΝοΒ 13.857, ΣτΕ 275/1967, ΝοΒ 15.699, ΣτΕ 1624/1968, ΝοΒ 16.1215, ΣτΕ 2721/1964, ΝοΒ 13.771, 910/1967, ΝοΒ 15.708, ΣτΕ 2102/1967 ΝοΒ 16.325, ΣτΕ 321, 326/1972, ΝοΒ 20.805, ΣτΕ 2116/1975, ΤοΣ 2, 1976, σ. 342, ΣτΕ 1852/1977, ΤοΣ 3, 1977, σ. 454). Απαιτεί άκόμη να υπάρχει λογική σχέση και αντιστοιχία ανάμεσα στη διαφοροποίηση και στον επιδιωκόμενο σκοπό, ανάμεσα στην ενεργουμένη νομοθετική ρύθμιση και στη φύση του ρυθμιζόμενου θέματος. Τα κριτήρια δηλαδή της διαφοροποιήσεως θα πρέπει να βρίσκονται σε άρμονία και να εξυπηρετούν πραγματικά το σκοπό που επιδιώκεται με τη διαφοροποίηση. Έτσι κρίθηκε π.χ. ότι τα κριτήρια που χρησιμοποιήθηκαν από το ν. 160/75 για την εξαίρεση μιας κατηγορίας πολιτών (έπιστημόνων που κατείχαν σημαίνουσα θέση) από την υπογράμμιση προς στράτευση, επειδή ήταν τυχαία και «δυσχερώς δυνατόνα να εξακριβωθούν υπό της διοικήσεως», δεν συνδέονταν με το σκοπό του νόμου, δηλ. την καλύτερη δυνατό αξιοποίηση του έπιστημονικού δυναμικού της χώρας. Η άοριστία των κριτηρίων και

ή υποκειμενικότητα της κρίσης του νομοθέτη άλλοιων την πραγματική επιδίωξη τέτοιου σκοπού. Άντίθετα, παρόμοιο εύεργετικό μέτρο θεωρήθηκε ότι θα μπορούσε να δικαιολογηθεί, αν η εφαρμογή του περιοριζόταν π.χ. στους καθηγητές ή τους ύφηγητές του έξωτερικού (ΣτΕ 1616/1977 ΝοΒ 25.1049, ΤοΣ 3, 1977, σ. 452, ΣτΕ 2579/1977, ΤοΣ 3, 1977 σ. 641. Πρβλ. επίσης ΣτΕ 3217/1977, ΤοΣ 3, 1977 σ. 459).

Η διαφοροποίηση και η ρύθμιση κατά κατηγορίες με βάση αντικειμενικά κριτήρια άποτελεί άποκλιση από μία έντελως τυπική θεώρηση της άρχης της ισότητας. Δέν είναι όμως και η πιο σημαντική, γιατί θεωρήθηκε και θεωρείται σαν αυτονόητη προσαρμογή της πολυσήμαντης αυτής έννοιας στις σύγχρονες κοινωνικές διαφοροποιήσεις.

β) Δέν συμβαίνει όμως το ίδιο και με τις εξαιρέσεις ή τις διακρίσεις που εισάγει ο νομοθέτης κατά τη ρύθμιση ούσιωδώς όμοιων πραγμάτων, σχέσεων ή καταστάσεων, κρίνοντας ότι η εξαίρετική μεταχείριση υπαγορεύεται από λόγους γενικότερου συμφέροντος. Στις περιπτώσεις αυτές υπάρχει παρέκκλιση, δηλαδή σαφής άπομάκρυνση από την τυπική άρχή της ισότητας, δεδομένου ότι οι διαφοροποιήσεις ή διακρίσεις δεν στηρίζονται πια σε αντικειμενικά ή άπρόσωπα κριτήρια, σε διαφορετικές ή άνισες καταστάσεις προσώπων ή πραγμάτων, αλλά στην κρίση του νομοθέτη, η οποία θεωρείται ότι έχει ως όδηγό την εξυπηρέτηση του γενικού συμφέροντος. Το πόσο χαλαρή είναι η σύνδεση νομοθετικών διακρίσεων και τυπικής ισότητας φαίνεται και από την επιφυλακτικότητα με την οποία αντιμετώπιζει τις εξαίρεσεις ή νομολογία. Ένώ για τις είδικές νομοθετικές ρυθμίσεις ή νομολογία άρκεείται στην κρίση του νομοθέτη, η οποία θεωρείται ότι έχει ως όδηγό την εξυπηρέτηση του γενικού συμφέροντος. Το πόσο χαλαρή είναι η σύνδεση νομοθετικών διακρίσεων και τυπικής ισότητας φαίνεται και από την επιφυλακτικότητα με την οποία αντιμετωπίζει τις εξαίρεσεις ή νομολογία. Ένώ για τις είδικές νομοθετικές ρυθμίσεις ή νομολογία άρκεείται στην άρνητική προϋπόθεση «της μη αυθαίρεσίας» ή «της έλλείψεως παντελώς δικαιολογίας» ή «της μη συγκρούσεως προς το κοινό περί δικαίου αίσημα» (βλ. ΑΠ 197/1972, ΝοΒ 20.893, ΑΠ 323/1972, ΝοΒ 20.1057 και ΣτΕ 156/1961, 157/1961, 451/1963, 2807/1964, 1445/1966, 2649/1968, Εύεργετικό Νομολογίας Συμβουλίου Έπικρατείας 1960-70, τόμος Γ', σ. 276, άριθ. 33), για τις περιπτώσεις που ο νομοθέτης, κατά τη ρύθμιση ούσιωδώς όμοιων υποθέσεων ή καταστάσεων, δημιουργεί εξαίρεσεις - ή διακρίσεις - ή νομολογία άπαιτεί ή εξαίρεση να δικαιολογείται θετικά και έπαρκώς από άποκρώντες λόγους γενικότερου δημοσίου ή κοινωνικού συμφέροντος (βλ. ΑΠ 126/1965, ΕΕΝ 32.743, ΝοΒ 13.951, ΑΠ 177/1967, ΕΕΝ 34.546, ΝοΒ 17.1198, ΑΠ 553/1967, ΕΕΝ 35.30, ΑΠ 358/1969, ΝοΒ 17.1198, ΑΠ 484/1975 ΝοΒ 23.932 και ΣτΕ 527/1962, 594/1963, 2096/1965, 754, 1764/1964, Εύεργετικό νομολογίας 1960-70, τόμος Γ', σελ. 275,

άρθ. 25). Μ' αυτό τον τρόπο ή συνταγματικότητα των νομοθετικών εξαιρέσεων εξαρτάται από τη συνδρομή ή μη των λόγων γενικότερου συμφέροντος, καθώς και από το συγκεκριμένο περιεχόμενό τους. Τὰ δὲ δικαστήρια ὀφείλουν νὰ ἐξετάζουν συγκεκριμένα καὶ ἀναλυτικὰ τοὺς λόγους γενικότερου συμφέροντος καὶ νὰ αἰτιολογῶν εἰδικὰ τὴν κρίση τους πάνω στὴ συνδρομὴ ή μη τέτοιων λόγων (Ἀρ. Μάνηση, ὁ.π., σ. 448). Βέβαια, ἀνακύπτει ἐδῶ τὸ ἐρώτημα: πῶς δικαιολογεῖται μὴ τόσο σοβαρὴ παρέκκλιση ἀπὸ τὴν ἀρχὴ τῆς ἰσότητος ποὺ κατοχυρώνεται μὲ τρόπο ἀπόλυτο στὸ ἄρθρο 4 Συντ. Ποιὸ σκεπτικὸ ὑπολανθάνει καὶ δικαιολογεῖ, γιὰ τὸν δικαστή, τίς ἐξαιρέσεις; Ἡ μόνη δυνατὴ ἐξήγηση εἶναι βασικὰ ὅτι ἡ ἔννοια τοῦ γενικοῦ συμφέροντος, τὴν ὁποία αὐτὸς ἐπικαλεῖται, ἐμπεριέχει κάθε φορὰ ἀρχές ή ἀξίες ποὺ συνάγονται ἀπὸ τὸ ἴδιο τὸ Σύνταγμα καὶ ποὺ συγκεκριμένοιοῦνται ἐκάστοτε ἀπὸ τὸν (κοινὸ) νομοθέτη. Τὸ συγκεκριμένο, ἐπομένως, περιεχόμενο τοῦ γενικοῦ συμφέροντος θὰ πρέπει νὰ ἐξυπηρετεῖ, ἐξειδικεύοντάς τὴν, κάποια ἀξία ποὺ προκύπτει ἀπὸ τὸ Σύνταγμα: π.χ. ρητὰ τὸ γενικὸ συμφέρον (ἄρθρα 17 § 1, 33 § 2, 106 § 1 Συντ.), ἐπίσης τὴ δημόσια τάξη ή ἀσφάλεια (ἄρθρα 11 § 2, 13 § 2, 19, 48 Συντ.) ή τὴν ἐπιδίωξη κοινωνικῶν στόχων (ἄρθρα 22, 24 καὶ 106 Συντ.).

Γιὰ τὴν ἐλληνικὴ συνταγματικὴ τάξη, ποὺ δέχεται ἀνέκαθεν τὸ δικαστικὸ ἔλεγχο τῆς συνταγματικότητας τῶν νόμων, ἡ ἐξέταση τοῦ περιεχομένου τῆς ἔννομιας «γενικὸ συμφέρον» ἔρχεται σὰν φυσικὸ ἐπακόλουθο τῆς ὑπαγωγῆς τῆς οὐσιαστικῆς βουλήσεως τοῦ νομοθέτη ὑπὸ δικαστικὸ ἔλεγχο. Ὁ ἔλεγχος ὅμως αὐτὸς παραμένει ἔλεγχος (συνταγματικῆς) νομιμότητας, μόνο στὸ βαθμὸ ποὺ ἀποτελεῖ στοιχεῖο ἐρμηνείας τοῦ νόμου. Ἡ διακρίδωση ἐπομένως τοῦ συγκεκριμένου περιεχομένου τοῦ γενικοῦ συμφέροντος ἐντάσσεται στὰ εὐρύτερα πλαίσια τοῦ ἐλέγχου, ἀπὸ ἀποψη νομιμότητας, τῶν ἐπιδιώξεων ή σκοπῶν τοῦ νομοθέτη. Πάντως μ' αὐτὸ τὸν τρόπο ή ρευστὴ καὶ ἀόριστη ἔννοια «γενικὸ συμφέρον» μεταβάλλεται σὲ γνώμονα τῆς συνταγματικότητας τῶν νόμων, ἀναγορεύεται δηλ. σὲ κριτήριον συνταγματικότητας τῶν νομοθετικῶν ἐξαιρέσεων ἀπὸ τὴν ἀρχὴ τῆς ἰσότητος. Παραδείγματα δικαστικοῦ ἐλέγχου τῶν λόγων γενικότερου συμφέροντος ἀποτελοῦν οἱ δικαστικὲς ἀποφάσεις ποὺ ἐκδόθηκαν μὲ ἀφορμὴ τίς ἐκπαιδευτικὲς ἀδειες, ἀποδοχές ή ἀποζημιώσεις τῶν δικαστῶν. Τὰ δικαστήρια ἔχουν ἐπανειλημμένα ἀποφανθῇ, ὅτι οἱ διατάξεις νόμου, ποὺ εἰσάγουν, κατὰ παρέκκλιση ἀπὸ τὰ γενικῶς ἰσχύοντα γιὰ τοὺς δημοσίους ὑπαλλήλους, δυσμενὴ διάκριση - εἴτε ἡ δυσμενὴς αὐτὴ διάκριση

ἐκδηλώνεται μὲ τὴν ἄρνηση καταβολῆς ἀποδοχῶν στὸ διπλάσιο σὲ ὅσους βρίσκονται στὸ ἐξωτερικὸ μὲ ἐκπαιδευτικὴ ἀδεια, εἴτε μὲ τὴ μη καταβολὴ ἀποζημιώσεως στοὺς δικαστικούς ποὺ συμμετέχουν σὲ συμβούλια ή ἐπιτροπὲς τοῦ Δημοσίου - ἐπειδὴ πλῆττον μὴ ὀρισμένη κατηγορία δημοσίων λειτουργῶν καὶ δὲν συντρέχει κανένας λόγος γενικότερου κοινωνικοῦ ή δημοσίου συμφέροντος ποὺ νὰ δικαιολογεῖ αὐτὴ τὴ δυσμενὴ μεταχείριση, εἶναι ἀνίσχυρες διότι προσκρούουν στὴ συνταγματικὴ ἀρχὴ τῆς ἰσότητος (ΑΠ 683/1969 ΕΕΝ 37.253, ΝοΒ 18.555, ΑΠ 310/1973, ΝοΒ 21.1153, ΑΠ 484/1975, ΝοΒ 23.932 καὶ ΕφΑθ 1292/1977, ΝοΒ 25.1200).

5. Μὲ βάση τὰ νομολογιακὰ αὐτὰ δεδομένα τὸ ἀρχικὸ ἐρώτημα διαμορφώνεται ὡς ἑξῆς: ἡ καθιέρωση ἀπὸ τὸ ἄρθρο 21 τοῦ ν. 723/1977 τῆς οὐσιαστικῆς ἀναστολῆς ἀσκήσεως τοῦ ἐπαγγέλματος τοῦ δικηγόρου ἀπὸ τοὺς βοηθοὺς καὶ ἐπιμελητὲς τῆς Νομικῆς Σχολῆς τοῦ Πανεπιστημίου Θράκης, γιὰ ὅσο χρόνο κατέχουν τὴ θέση αὐτὴ, συνιστᾷ εἰδικὴ ρύθμιση μιᾶς ὀρισμένης κατηγορίας πολιτῶν, ποὺ δικαιολογεῖται ἀπὸ τίς τοπικὲς ή ἄλλες συνθήκες τοῦ ἐπαγγέλματος τοῦ δικηγόρου, ή εἰσάγει ἐξαιρέση, δηλαδὴ παρέκκλιση ἀπὸ τὸν γενικὸ κανόνα ποὺ διέπει τὴ σχέση - μὴ ἀσυμβίβαστο - τοῦ δικηγορικοῦ ἐπαγγέλματος μὲ ἐκεῖνο τοῦ πανεπιστημιακοῦ βοηθοῦ;

Μολονότι ἡ ἐπίμαχη διάταξη ἐμφανίζεται, ἴσως ἀπὸ πρώτη ἀποψη, νὰ καθιερώνει εἰδικὴ νομοθετικὴ ρύθμιση μιᾶς εἰδικῆς κατηγορίας βοηθῶν ή ἐπιμελητῶν, δὲν χωρεῖ ὥστόσο ἀμφιβολία ὅτι πρόκειται στὴν οὐσία γιὰ ἐξαιρετικὴ - καὶ μάλιστα δυσμενὴ - μεταχείριση μιᾶς μικρῆς κατηγορίας ἐπιστημόνων σὲ σχέση μὲ τὸ σύνολο τῶν συναδέλφων τους τῶν ἄλλων Νομικῶν Σχολῶν τῆς χώρας. Ἐὰν ἐπρόκειτο πράγματι γιὰ «εἰδικὴ μεταχείριση», συναφὴ πρὸς τὴν ἰδιαιτερότητα τῆς συγκεκριμένης κατηγορίας πολιτῶν, θὰ ἔπρεπε ἡ ρύθμιση νὰ εἶναι γενικὴ καὶ ἀντικειμενικὴ: νὰ περιλαμβάνει τὸ σύνολο τῶν βοηθῶν καὶ ἐπιμελητῶν ὅλων τῶν Νομικῶν Σχολῶν τῆς χώρας καὶ νὰ δικαιολογεῖται εἴτε ἀπὸ τὴ φύση τοῦ ἀκαδημαϊκοῦ λειτουργήματος εἴτε ἀπὸ τὴ φύση καὶ τίς εἰδικὲς συνθήκες τοῦ δικηγορικοῦ ἐπαγγέλματος. Θὰ ἔπρεπε, δηλαδή, ἡ ἀπαγόρευση «παραστάσεως καὶ ἐνεργείας δικαστικῶν πράξεων ἐνώπιον τῶν δικαστηρίων (...) πλὴν τοῦ Ἐφετερίου Θράκης» νὰ δικαιολογεῖται εἴτε ἐνδεχομένως ἀπὸ τὴν ἀνάγκη προσηλώσεως τῶν βοηθῶν στὸ ἀκαδημαϊκὸ τους ἔργο, ἔτσι ὥστε νὰ τὸ ἀσκοῦν ἀπερίσπαστοι ἀπὸ ἄλλες ἐπαγγελματικὲς ἀσχολίες, εἴτε ἀπὸ τὴ φύση τοῦ δημοσίου λειτουργήματος τῆς δικηγορίας, ποὺ δὲν συμβιβάζεται μὲ τὴν κατοχὴ ἑμμισθῆς θέσης στὸ Δημόσιο ή σὲ

Ν.Π.Δ.Δ. Ἡ καθιέρωση, ἐπομένως, κατὰ τρόπο γενικό καὶ ἀντικειμενικό τοῦ ἀσυμβιβάστου ἐνὸς ἐπαγγελματῶς πρὸς τὴν δικηγορία, ἐφ' ὅσον θὰ ἀφοροῦσε μία κατηγορία προσώπων ἢ θέσεων ἀντικειμενικά προσδιοριζόμενη, δὲν θὰ ἐρχόταν ἀναγκαστικά σὲ σύγκρουση μὲ τὴ συνταγματικὰ κατοχυρωμένη ἀρχὴ τῆς ἰσότητος.

Ἡ διάταξη ὅμως ποὺ θεσπίζει τὴν ἀναστολὴ ἀσκήσεως ἐνεργοῦ δικηγορίας ἀποκλειστικά καὶ μόνο γιὰ τοὺς δικηγόρους ποὺ εἶναι βοηθοὶ στὴ Νομικὴ Σχολὴ Κομοτηνῆς δὲν ἀποτελεῖ εἰδικὴ μεταχείριση εἰδικῆς κατηγορίας προσώπων, ἀλλὰ ἐξαιρέση, δηλαδὴ παρέκκλιση ἀπὸ τὸ γενικό κανόνα ποὺ ρυθμίζει τίς σχέσεις δικηγορίας καὶ ἰδιότητος πανεπιστημιακοῦ βοηθοῦ Νομικῆς Σχολῆς. Γιὰ νὰ εἶναι ὅμως συνταγματικὰ ἐπιτρεπτὴ αὕτῃ ἡ ἐξαιρέση, καὶ συγκεκριμένα ἡ δυσμενὴς ἐξαιρετικὴ μεταχείριση, θὰ πρέπει νὰ στηρίζεται ἀντικειμενικά καὶ ἐπαρκῶς σὲ ἀποχρῶντες λόγους γενικοτέρου δημοσίου συμφέροντος. Μόνον ἡ συνδρομὴ τέτοιων λόγων, ποὺ ὑπόκεινται πάντως σὲ δικαστικὸ ἔλεγχο, θὰ μπορούσε νὰ δικαιολογήσῃ τὴ νομοθετικὴ καθιέρωση ἐξαιρέσεων ἢ διαφορετικῶν μεταχειρίσεων, καὶ μάλιστα δυσμενῶν, κατὰ τὴ ρύθμιση οὐσιωδῶς ὁμοίων πραγμάτων, σχέσεων ἢ καταστάσεων. Ἐρωτᾶται ὅμως: Ποιὸς λόγος γενικοτέρου συμφέροντος συντρέχει στὴν προκειμένη περίπτωση, ἵκανὸς νὰ δικαιολογήσῃ τὴν ἐξαιρετικὴν αὕτῃ ρύθμιση;

Ἡ ἐπικλήση τῆς ἀνάγκης τῆς ἀποκλειστικῆς προσηλωσεως τοῦ «βοηθητικοῦ» προσωπικοῦ στὰ διδακτικά καὶ ἐρευνητικά του καθήκοντα, δύσκολα θὰ μπορούσε νὰ εὐσταθήσῃ σὰν λόγος ἐξυπηρετικὸς γενικότερου συμφέροντος, ὅχι μόνο διότι, ὅπως ἤδη σημειώσαμε, παρόμοιο ἀσυμβίβαστο θὰ ἔπρεπε νὰ ἀφορᾷ τὸ σύνολο τῶν βοηθῶν τῆς χώρας ἀλλὰ καὶ διότι, ὅπως ὁρθὰ τονίσθηκε στὴ Βουλὴ (Πρακτικά, Περίοδος Α', Σύνοδος Α', συνεδρίαση ΠΛΑ', 21 Μαΐου 1976, σ. 4902) μ' αὐτὸ τὸν τρόπο οἱ ἐπιστήμονες θὰ ἀποξενώνονταν ἀπὸ τὴ δικαστικὴ πρακτικὴ, τὸ δὲ Πανεπιστήμιο θὰ μεταβαλλόταν σὲ χῶρο καλλιέργειας τῆς «καθαρᾶς» ἀφηρημένης ἐπιστήμης.

Οὕτε ὅμως ἡ προστασία τῶν ἐπαγγελματικῶν συμφερόντων τῶν μελῶν τοῦ δικηγορικοῦ συλλόγου Ροδόπης μπορεῖ νὰ θεωρηθεῖ ὡς λόγος δημοσίου ἢ γενικοτέρου συμφέροντος ποὺ νὰ δικαιολογεῖ παρόμοια ἄνιση ρύθμιση. Ἡ προστασία τῶν στενὰ ἐπαγγελματικῶν συμφερόντων ὁρισμένης κατηγορίας πολιτῶν, τῶν δικηγόρων μιᾶς περιοχῆς (βλ. Πρακτικά Βουλῆς, β.π., σ. 4903), δὲν μπορεῖ νὰ ταυτισθεῖ μὲ τὴν προστασία τοῦ γενικοῦ συμφέροντος. Ὅπως προκύπτει ἀπὸ τὰ Πρακτικά τῆς Βουλῆς (β.π. σ. 4899, ἀγόρευση βουλευτῆ Σ. Μπλέτσα, σ. 4901 ἀγόρευση

Χρ. Σιανίδης) ὁ βασικός λόγος τῆς τροπολογίας τῶν δύο βουλευτῶν τοῦ νομοῦ Ροδόπης, ἡ ὁποία τελικὰ ἔγινε ἀποδεκτὴ ἀπὸ τὴ Βουλὴ - καὶ συγκεκριμένα ἀπὸ τὸ τμήμα διακοπῆς τῶν ἐργασιῶν αὐτῆς κατὰ τὴ συνεδρίαση Ν' τῆς 23 Σεπτεμβρίου 1977 (Πρακτικά, σ. 1782) - παρὰ τίς ἀρχικὰς ἐπιφυλάξεις τοῦ Ὑπουργοῦ τῆς Δικαιοσύνης ὡς πρὸς τὴ συνταγματικότητά της (Πρακτικά Βουλῆς, β.π., συνεδρίαση ΠΛΑ', σ. 4904-4905, καθὼς καὶ δήλωση Ὑπουργοῦ Δικαιοσύνης κατὰ τὴ συνεδρίαση τῆς 27 Σεπτεμβρίου 1977, Πρακτικά, σ. 1849), ἦταν ἡ προστασία τῶν στενὰ ἐπαγγελματικῶν συμφερόντων τῶν δικηγόρων τοῦ Πρωτοδικείου Ροδόπης ἀπὸ τὸν ἀνταγωνισμό, καθὼς καὶ ἡ ἀποτροπὴ τοῦ κινδύνου ὑπερβολικῆς αὐξήσεως τοῦ ἀριθμοῦ των. Εἶναι ὥστόσο ἀμφίβολο, ἂν ἡ λειτουργία τῆς Νομικῆς Σχολῆς στὴν Κομοτηνὴ συνετέλεσε στὴν οὐσιαστικὴ αὐξηση τοῦ ἀριθμοῦ τῶν δικηγόρων Κομοτηνῆς (βλ. ὑπόμνημα Συλλόγου βοηθῶν καὶ ἐπιμελητῶν Νομικῆς Σχολῆς Κομοτηνῆς) καὶ ἂν ἡ διάταξη ποὺ θεσπίστηκε μπορεῖ νὰ ἀποτρέφει τὸν κίνδυνο ὑπερμετρῆς αὐξήσεως τοῦ ἀριθμοῦ τῶν δικηγόρων. Ἐν πάσῃ περιπτώσει, καὶ ὑπαρκτὸς ὑποτιθέμενος, ὁ λόγος αὐτὸς δὲν συνιστᾷ ἀποχρῶντα λόγο γενικοτέρου - δημοσίου ἢ κοινωνικοῦ - συμφέροντος, ἵκανοῦ νὰ δικαιολογήσῃ τὴν δυσμενὴ μεταχείριση. Τελικά, μὲ τὴν κρινόμενην διάταξη καθιερώνεται εὐνοϊκὴ - προνομιακὴ μεταχείριση τῶν δικηγόρων Κομοτηνῆς σὲ βάρος τῶν συναδέλφων τους ποὺ εἶναι βοηθοὶ στὸ Πανεπιστήμιο. Ἔτσι ὅμως δυσχεραίνεται ἡ ἐπ'ἀνδρωσὴ τῆς Νομικῆς Σχολῆς Κομοτηνῆς μὲ βοηθούς, διότι ἡ σχετικὴ διάταξη τοῦ ἀρθροῦ 21 τοῦ ν. 723/1977 λειτουργεῖ προφανῶς ἀποτρεπτικά, πράγμα ποὺ ὅχι μόνο δὲν ἐξυπηρετεῖ, ἀλλὰ ἀπεναντίας, ἀντιβαίνει ἀσφαλῶς πρὸς τὸ γενικότερο - ἐθνικὸ - συμφέρον, πρὸς ἐξυπηρέτηση τοῦ ὁποίου ἰδρύθηκε Πανεπιστήμιο στὴν ἀκριτικὴ αὕτῃ περιοχῇ.

Συμπέρασμα: Ἡ διάταξη τοῦ ἀρθροῦ 21 τοῦ ν. 723/1977 ἀντιβαίνει πρὸς τὴ συνταγματικὴ ἀρχὴ τῆς ἰσότητος (ἀρθρο 4 § 1 Συντ.) καὶ συνεπῶς εἶναι ἀνίσχυρη, διότι καθιερώνει παρέκκλιση ἀπὸ τὰ γενικῶς ἰσχύοντα γιὰ τὴν ἄσκηση ἀπὸ δικηγόρους τοῦ λειτουργήματος τοῦ βοηθοῦ ἢ ἐπιμελητῆ, εἰδικὰ καὶ μόνο τῆς Νομικῆς Σχολῆς τοῦ Πανεπιστημίου Θράκης, χωρὶς ἡ θεσπισθεῖσα δυσμενὴς μεταχείρισίς τους νὰ δικαιολογεῖται ἀπὸ λόγους ποὺ ἀναφέρονται στὴ φύση τῆς θέσης τοῦ βοηθοῦ ἢ στὴ φύση τοῦ ἐπαγγελματῶς τοῦ δικηγόρου. Οὕτε συντρέχει λόγος γενικοτέρου - δημοσίου ἢ κοινωνικοῦ - συμφέροντος ποὺ νὰ δικαιολογεῖ τὴν ἐξαιρετικὴν αὕτῃ ρύθμιση, ἡ ὁποία σὰν μόνη δικαιολογία ἔχει πτὴν προστασία τῶν στενὰ ἐπαγγελματικῶν συμφερόντων τῶν δικηγόρων τοῦ νομοῦ Ροδόπης. Οἱ τοπικὲς, ἐξ ἄλλου, συνθήκες ἀσκή-

σεως τοῦ δικηγορικοῦ ἐπαγγέλματος δὲν εἶναι οὔτε τόσο δυσμενεῖς οὔτε τόσο ἐξαιρετικές, ὥστε νὰ ὑπαγορεύουν ἐξαιρετικές ἢ προνομιακές ρυθμίσεις. Ἡ ἐπίμαχη διάταξη, θεσπισθεῖσα χωρὶς νὰ συντρέχει ἀποχρῶν λόγος γενικοτέρου συμφέροντος, εἰσάγει νομοθετική διάκριση σὲ βάρος ὁρισμένων πολιτῶν καὶ ταυτόχρονη προνομιακὴ μεταχείριση ὑπὲρ ὁμάδος πο-

λιτῶν (δικηγόρων τοῦ αὐτοῦ συλλόγου), ποὺ βρίσκονται οὐσιαστικά κάτω ἀπὸ ὅμοιες συνθήκες. Ἐπομένως ἀντιστρατεύεται προφανῶς τῇ συνταγματικῇ κατοχυρωμένῃ ἰσότητι τοῦ νόμου ἀπέναντι τῶν πολιτῶν.

Θεσσαλονίκη, 17 Μαΐου 1978